

DOR: 20.1001.1.23222573.1400.10.2.7.9

مقاله پژوهشی

شناسایی و اعتبارسنجی شاخص های «نظام انقلابی» در اندیشه امام
خامنه ای (مدظله) با استفاده از رویکرد هرمنوتیک زمینه گرا و روش دلفی

حامد حسین زاده^۱ علی محمد زاده^۲ احسان رازانی^۳ مسعود مطلبی^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۶

چکیده:

نظریه «نظام انقلابی» که به عنوان نقطه کانونی بیانیه راهبردی گام دوم انقلاب اسلامی شناخته شده، نظریه ای است که بین جوشش انقلابی و نظم سیاسی پیوندی نظری و عملیاتی برقرار می سازد و می تواند به مثابه بدیلی برای نظریه «حکمرانی خوب» در جامعه اسلامی باشد. در این مقاله تلاش شده است تا با استفاده از رویکرد هرمنوتیک زمینه گرا و قصدگرای کوئنتین اسکینر و بهره گیری از روش دلفی، ضمن مشخص نمودن زمینه های فکری و مبادی هستی شناسانه و انسان شناسانه تفکرات آیت الله خامنه ای (مدظله)، با عنایت به سه مؤلفه ی نیت، زمینه اجتماعی و زمینه ی زبانی مؤلف، شاخص های اصلی نظریه نظام انقلابی در اندیشه های ایشان استخراج و معرفی گردد. روش گردآوری اطلاعات در این مقاله، روش کیفی از نوع تحلیل اسنادی و ابزار گردآوری، متن خوانی و فیش برداری است. در پایان پس از استخراج اصول اصلی نظریه «نظام انقلابی»، این گونه نتیجه گیری گردیده است که نظام انقلابی نظامی است با پایه های دوگانه مشروعیت بخش مردمی و الهی که در چارچوب ارزش های دینی و اراده آزاد مردم شکل گرفته و به ماده و معنا و دنیا و آخرت به صورت هم زمان توجه و تأکید داشته و هدف آن نیل به تمدن بزرگ اسلامی به عنوان غایت نهایی انقلاب اسلامی بوده و دارای نوزده شاخص اصلی می باشد.

واژگان اصلی: نظام انقلابی، امام خامنه ای، انقلاب اسلامی، دلفی، هرمنوتیک

۱. دانشجوی مقطع دکتری، رشته علوم سیاسی، گرایش مسائل ایران، گروه تاریخ و علوم سیاسی واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران. hosseinzadeh1989@gmail.com

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران. (نویسنده مسئول) a.mohammadzadeh75@gmail.com

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین الملل واحد شاهرود، دانشگاه آزاد اسلامی، شاهرود، ایران. razani@gmail.com

۴. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد آزادشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران. mmtph2006@yahoo.com

۱-۱- مقدمه

کمال‌جویی فطری انسان، اساس همه حرکات، جنبش‌ها و انقلاب‌ها بوده است. در واقع می‌توان گفت یکی از اهداف اصلی انقلاب‌ها ایجاد جامعه‌ای آرمانی است. مطالعه‌ی نظام‌مند انقلاب در مفهوم جدید آن در سده‌ی نوزدهم میلادی آغاز شده و شامل نظریه‌های مختلفی می‌گردد که هر کدام از دیدگاه خاصی به این پدیده می‌نگرند. پیدایش انقلاب اسلامی در ایران از عظیم‌ترین پدیده‌های سیاسی، اجتماعی عصر حاضر است که تأثیر بسیار زیادی روی نظریه‌های انقلاب داشته است. انقلاب اسلامی همواره توجه متفکران و تحلیل‌گران داخلی و خارجی مخالف و موافق بوده و آنان را به پی‌جویی ریشه‌ها و مبانی این نهضت الهی مردمی، وا داشته است. البته مخالفان با هدف جلوگیری از گسترش این نهضت دینی مردمی و درهم شکستن آن به تجزیه و تحلیل آن پرداختند و موافقان نیز به منظور تحکیم پایه‌های انقلاب و گسترش آن، این هدف را دنبال کرده‌اند. (پناهی، ۱۳۹۹: ۳۲۴)

اغلب رهبران انقلاب‌های بزرگ، نظریه‌پردازان آن انقلاب‌ها نبوده‌اند. اما رهبران انقلاب اسلامی در ایران، نه تنها انقلاب را هدایت و راهبری کرده، بلکه نظریه‌پرداز بزرگ آن نیز بوده‌اند. امام خمینی (ره) با ارائه نظریه «ولایت‌فقیه» و امام خامنه‌ای (مدظله)، فقیه برجسته‌ای که از اولین سال‌های مبارزه تاکنون به احیای تفکر انقلاب اسلامی و ارتقا جایگاه و موقعیت داخلی و بین‌المللی آن پرداخت و تبیین و توضیح مبانی، علل، اهداف و آرمان آن را به مقتضای زمان و مکان مورد عنایت و توجه قرار داد (ایمانپور، ۱۳۸۷: ۶۳). با ارائه نظریه «نظام انقلابی». از این رو پرداختن به اندیشه ایشان درباره انقلاب اسلامی نه تنها به‌عنوان اندیشمندان برجسته و صاحب‌نام و فقیهانی صاحب‌نظر و دارای دیدگاه در باب سیاست و امور عمومی جامعه، بلکه به‌مثابه رهبران انقلاب حائز اهمیت جدی و اساسی است.

در مورد نظریه ولایت‌فقیه امام خمینی (ره) تاکنون پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته اما در مورد نظریه «نظام انقلابی» امام خامنه‌ای (مدظله) که هر چند از نخستین روزهای زعامت ایشان برای هر چه بیشتر عملیاتی شدن آن تلاش شده ولی برای اولین بار در بیانیه راهبردی گام دوم انقلاب اسلامی به آن اشاره گردیده، هیچ پژوهشی به‌صورت مستقل، کامل و جامع انجام نگرفته است. نظریه‌ای که می‌توان از آن به‌عنوان بدیلی برای نظریه ناقص و پر از ابهام «حکمرانی خوب» ملل متحد برای جوامع اسلامی بهره برد. چراکه مسئله اصلی نظریه حکمرانی خوب ملل متحد که برخی از آن

به‌عنوان یکی از برترین نظریه‌های توسعه یاد می‌کنند، صرفاً توضیح رفتار متفاوت دولت‌ها و ارائه پیشنهاداتی به آنان برای دگرگونی رفتارشان در عرصه‌های مادی است ولی نظریه نظام انقلابی نظریه‌ای است که با بنیان‌های مردمی و الهی و همچنین در چارچوب ارزش‌های دینی و اراده مردم شکل گرفته و به ماده و معنا به‌صورت هم‌زمان توجه و تأکید دارد. لذا این پژوهش با استفاده از روش هرمنوتیک زمینه‌گرا و قصدگرای کوئتین اسکینر، ضمن مشخص نمودن زمینه‌های فکری و مبادی هستی‌شناسانه و انسان‌شناسانه تفکرات آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)، با عنایت به سه مؤلفه‌ی نیات، زمینه‌ی اجتماعی و زمینه‌ی زبانی مؤلف، ارکان، شاخص‌ها و اهداف نظام انقلابی تبیین گردیده و در نهایت مدل نظریه نظام انقلابی در اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) طراحی و ترسیم می‌نماید.

۲- مفهوم شناسی

۲-۱- نظام

«نظام» مجموعه‌ای از اجزای به هم وابسته است که در راه نیل به هدف‌های معینی باهم هماهنگی دارند. (چرچمن، ۱۳۶۹: ۱۹۹).

۲-۲- انقلاب

۱ برخی انقلاب را «تلاش‌های خشونت‌آمیز موفق و ناموفق به‌منظور ایجاد جامعه‌ای آرمانی» دانسته‌اند اما در تعریفی جامع‌تر انقلاب عبارت است از «پدیده‌ای که منجر به تغییر و تحول بنیادین و اساسی در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی و ایدئولوژیکی یک جامعه با مشارکت مردم همراه با خشونت گردد.» (جمشیدی، ۱۳۹۰: ۳۸).

۲-۳- نظام انقلابی

«نظام انقلابی» برای اولین بار در بیانیه راهبردی گام دوم امام خامنه‌ای (مدظله) مطرح گردیده و پژوهش علمی مستقلی در این زمینه منتشر نشده است. باین‌حال کارشناسانی بوده‌اند که در قالب مصاحبه و یادداشت کوتاه به تعریف و تحلیل این نظریه هرچند به‌صورت مختصر پرداخته‌اند که در ادامه به یکی از آن‌ها اشاره می‌گردد. محمدحسن صادق پور (۱۳۹۷) در روزنامه جوان در مورد نظام انقلابی می‌نویسد «نظام» و «انقلاب» به‌ظاهر دو مفهوم متناقض هستند؛ نظام، بیانگر نظم، ثبات و حفظ وضع موجود و انقلاب گویای تغییر وضع موجود است. قرار گرفتن این دو واژه در کنار هم از ساختار و نظامی حکایت دارد که در پی تحول دائمی و مستمر و برخورد انقلابی با پدیده‌های پیش

روست. صادق پور در ادامه در تعریف نظام انقلابی می‌آورد: «بنابراین نظام انقلابی که در ظاهر مفهومی متناقض است، می‌کوشد معنی مصطلح نظام را از ذهن بزداید و چارچوبی برای گسترش ایدئولوژی انقلاب به تصویر بکشد که در آن خموشی و رکود نامفهوم است.» (امینی و مبینی، ۱۳۹۸: ۱۹)

۲-۴- حکمرانی خوب

تعاریف متعددی از حکمرانی خوب ارائه شده است. «حکمرانی جهانی به نظر می‌رسد که شامل نظام‌های حکومت کردن در همه سطوح فعالیت انسان از سطح خانواده تا سازمان‌های بین‌المللی است که در آن‌ها تعقیب هدف‌ها از طریق اعمال کردن کنترل، بازتاب فراملیتی دارند.» بر اساس تعریف اتحادیه اروپا «حکمرانی خوب مدیریت شفاف و پاسخگو منابع در یک کشور باهدف تضمین توسعه اقتصادی و اجتماعی عادلانه و پایدار است.» در تعریف دیگر «حکمرانی خوب به فرآیندهایی مربوط می‌شود که به وسیله آن‌ها حاکمیت و کارکردهای بخش عمومی در جامعه اعمال می‌گردد، به‌ویژه اختیار بخش عمومی برای برنامه‌ریزی و اجرای خط‌مشی‌ها و راهبردهایی که مربوط به توسعه و کاهش فقر یا مؤثر در آن هستند.» (هداوند، ۱۳۸۴: ۷۱).

۳- روش پژوهش

از منظر روش توصیفی و از نوع پیمایشی است. ضمن آنکه برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در این تحقیق از روش آمیخته (کیفی- کمی) استفاده شده است. بدین شکل که در بعد کیفی با رویکرد هرمنوتیک زمینه‌گرای کوئنتین اسکینر، پس از بررسی‌های اسناد و مقالات علمی و همچنین بررسی بیانات امام خامنه‌ای (مدظله) شاخص‌های اولیه نظام انقلابی شناسایی شده و در مرحله بعدی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی فازی، شاخص‌های احصاء شده مورد اعتبار سنجی قرار گرفته‌اند.

۳-۱- روش استخراج شاخص‌های «نظام انقلابی»

روش مورد استفاده برای احصاء شاخص‌های نظام انقلابی، روش هرمنوتیک قصد گرا و زمینه‌گرای اسکینر است. روش اسکینر، چنانکه خودش نیز بر آن تأکید کرده است، روشی کارآمد برای بررسی‌های اندیشه‌ای است. در روش اسکینر، تفسیر متن و فهم معنای آن با تکیه بر شیوه‌ی «عمل بیانی» یا «کش گفتاری» صورت می‌پذیرد. در این روش گفتار همواره صرفاً برای بیان یک واقعیت بکار نمی‌رود، بلکه علاوه بر آن برای انجام عملی و یا برای ایجاد تأثیر خاصی بر مخاطب هم مورد

استفاده قرار می‌گیرد. به نظر اسکینر، مؤلف در هنگام نوشتن، به‌طور طبیعی درگیر یک عمل قصد شده است و متن نیز تجسم چنین عملی است. لذا مسأله اساسی این است که بفهمیم مؤلف هنگام نوشتن، قصد بیان چه چیزی را داشته است. پس لازمه‌ی اصلی تفسیر، کشف قصد مؤلف است که امری پیچیده ولی شدنی است. برای این منظور بر مبنای نظر اسکینر، لازم است که به سه عنصر «نیات مؤلف»، «زمینه‌ی اجتماعی» و «زمینه‌ی زبانی» نگارش متن توجه کرد.

۲-۲- روش تأیید شاخص‌های احصایی

پس از احصاء شاخص‌های «نظام انقلابی»، این شاخص‌ها برای بحث و بررسی، رد و یا تأیید در اختیار پانل دلفی قرار گرفته و اصلاحاتی در آن اعمال گردید.

۳- بررسی مؤلفه‌های سه‌گانه اسکینر در اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)

۱-۳- نیات و زمینه زبانی

پس از مطالعه و بررسی تألیفات، ترجمه‌ها و بیانات ایشان و همچنین پژوهش‌های علمی منتشر شده در همین زمینه نظیر پژوهش مهاجرنیا و کریمی خضرا (۱۳۹۱)، این نتیجه حاصل شد که دو محور اصلی در افکار ایشان، برجسته بوده و سایر مفاهیم، حول این دو محور اصلی مفصل‌بندی می‌شوند.

محور اول «علم کلام» است که مشتمل بر همان منابع اصیل دین یعنی «قرآن، سنت و عقل» بوده و یکی از آب‌خورهای اصلی اندیشه ایشان را تشکیل می‌دهد. شهید مطهری در تعریف علم کلام می‌فرماید:

علم کلام علمی است که درباره عقاید اسلامی یعنی آنچه از نظر اسلام باید بدان معتقد بود و ایمان داشت بحث می‌کند، به این نحو که آن‌ها را توضیح می‌دهد و درباره آن‌ها استدلال می‌کند و از آن‌ها دفاع می‌نماید. (مطهری، ۱۳۸۸: ۳۱/۲)

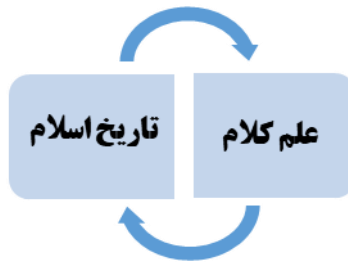
بنابراین، علم کلام و منابع آن (که منابع اصیل دین هستند) بر نیات و اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای تأثیری انکارناپذیر داشته است. در این میان، تلقی حداکثری از دین که متضمن مفهوم «دخالته دین» در همه امور انسانی است، مهم‌ترین شاخصه دیدگاه کلامی ایشان را تشکیل می‌دهد. این نیت، در جای‌جای تألیفات و محاورات آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) از ابتدای حیات سیاسی ایشان، کاملاً مشهود و ملموس است. (مهاجرنیا و کریمی خضرا، ۱۳۹۱: ۴۹)،

محور دوم این دیدگاه، تاریخ و علی‌الخصوص تاریخ اسلام است. در آثار مختلف ایشان، مُحرز

است که اندیشه‌ها، ملهم از جریان‌ات تاریخی و تحلیل از این جریان‌ات است. خصوصاً در مورد تاریخ زندگی معصومین(ع)، نظریه تأمل‌برانگیزی ارائه داده و در مقاطع تاریخی مختلفی، بر مبنای این نظریه، تاریخ معصومین را تشریح کرده و به تحلیل عنصر «جهاد و مبارزه» در حیات ائمه مسلمین و اهداف ایشان از این مبارزه پرداخته‌اند. (معینی پور، ۱۳۹۳: ۷۶).

بر مبنای این نظریه، اولاً تمامی ائمه اطهار دارای یک حیات پر جنب‌وجوش سیاسی-اجتماعی بوده‌اند ثانیاً؛ هدف همه این بزرگواران، یک هدف مشترک یعنی تشکیل حکومت اسلامی بوده است؛ و ثالثاً همه ایشان، رویه‌ای واحد، ولی تاکتیک‌هایی متفاوت در این مبارزه پی گرفته بودند؛ به نحوی که می‌توان حیات سیاسی ائمه را به زندگی پرفرازونشیب انسانی تشبیه کرد که حدوداً دویست و پنجاه سال عمر داشته و در هر مقطعی از عمر خویش، تاکتیکی را برای رسیدن به آن هدف اصلی خود اتخاذ نموده است. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۵۱ و ۶۱)

بعد هم اصل ادعا را در این قالب مطرح می‌کنند که همه کارهای ائمه، غیر از آن کارهای معنوی و روحی که مربوط به اعتلای نفس یک انسان و قرب او به خداست، اعم از درس و حدیث، علم، کلام، محاجه با خصوم علمی، با خصوم سیاسی، تبعید، حمایت از یک گروه و رد یک گروه، همه و همه برای این است که حکومت اسلامی را تشکیل بدهند. (معینی پور، ۱۳۹۳: ۸۵).

شکل ۱- محورهای اصلی اندیشه امام خاتمه‌ای (مدظله)

نیات و زمینه زبانی

۳-۲- زمینه اجتماعی

زمینه اجتماعی را می‌توان با تبیین اوضاع سیاسی-اجتماعی که مؤلف در آن به اندیشه‌ورزی پرداخته، مشخص کرد. برای این کار، طبق منابع موجود و در دسترس، این تأملات اندیشه‌ورزانه به

دو مقطع تاریخی «قبل از انقلاب ۱۳۵۷» و «بعد از انقلاب ۱۳۵۷» تقسیم می‌شود. در مورد اوضاع سیاسی و اجتماعی پس از انقلاب، به علت اینکه آن سال‌ها، آن‌چنان دور نیست که لازم به ترسیم آن توسط محقق باشد و عموماً تصویر کلی‌ای از آن فضا در اذهان موجود است، از آن عبور کرده و صرفاً به توضیح اوضاع سیاسی و اجتماعی قبل از انقلاب پرداخته می‌شود.

طبق منابع موجود و ترسیمی که در این منابع (مثل کتاب‌های ایران بین دو انقلاب، سازمان مجاهدین خلق و انقلاب ایران در دو حرکت و ...) شده، این مقطع از تاریخ که با کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ آغاز می‌شود و با انقلاب سال ۱۳۵۷ به پایان می‌رسد، شامل دو بخش است:

بخش اول که سال‌های پس از کودتاست را سال‌های خفقان محض و استبداد تحکیم شده خشن شاه، می‌توان نام نهاد. یرواند آبراهامیان در کتاب «ایران بین دو انقلاب»، این فضا را این‌گونه ترسیم می‌کند:

«پس از کودتای ۱۳۳۲، پرده آهنین شاه بر اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران افکنده شد ... اما این پرده آهنین، توانست تنش‌های اجتماعی مخالفان را حذف کند ...». (آبراهامیان، ۱۳۸۶: ۵۵۵).

درواقع این دوران حدوداً ده‌ساله را باید دوران سرخوردگی و شوک ناشی از حکومت ترس و وحشت کودتا دانست که اگرچه نحله‌های فکری پیش از کودتا زنده‌اند، لکن حیاتی‌نباتی را تجربه می‌کنند. اما بافاصله گرفتن از این سال‌ها، این جریان‌ات به بازسازی خود و فعالیت مجدد روی آورده و با حرکت اعتراضی جنبش روحانیان در سال ۲۴ امید تازه‌ای شکل می‌گیرد. در این سال‌ها و تا پایان دوران مبارزات، به‌طور کلی می‌توان سه جریان عمده سیاسی - اجتماعی که دارای عقبه‌های عمیق فکری بودند را شناسایی کرد. این سه گروه عمده عبارت بودند از: ملی‌گرایان، مارکسیست‌ها و اسلام‌گرایان.

در فضای پیش از انقلاب، اندیشمند مورد بحث ما، در «ترسیم نظام سیاسی صالح»، در حال «عمل بیانی» پاسخ به سؤال از وضعیت مطلوب توسط جامعه و نیز رد کردن یا تأیید کلی یا جزئی پاسخ‌هایی است که از جانب جریان‌های رقیب به این سؤال داده می‌شود. البته باید توجه داشت که پاسخ و نیت او از چنین پاسخی، ترسیم وضعیتی انتزاعی و غیرقابل دسترس نیست. در همین راستا، محسن مهاجر نیا در مقاله‌ای تحت عنوان «جامعه آرمانی در اندیشه مقام معظم رهبری» می‌نویسد:

قید آرمانی از منظر ایشان به مفهوم اتویبایی و مدینه فاضله غیر دسترس نیست؛ بلکه آرمانی و

فاضله به معنای مطلوبیت دینی و قابل تحقق می‌باشد. (مهاجرنیا، ۱۳۹۳: ۹)

۴- بنیان‌های تفکر سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)

در تفکر سیاسی اندیشمندان تفاوت‌های بنیادینی وجود دارد که ریشه آن در بنیان‌های فکری مختلف است. به طوری که اندیشمند معتقد به خدا، همه عالم را مخلوق و جلوه‌ای از او می‌داند اما اندیشمند ماتریالیست که اعتقادی به هیچ مبدأ و معادى ندارد نگاه دیگری به هستی دارد. همین تمایز باعث می‌شود در تلقی از سیاست و اندیشه سیاسی تفاوت اساسی به وجود آید (مهاجرنیا، ۱۳۹۳: ۸۹). از این رو اجمالاً به بنیان‌های تفکر سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای اشاره می‌شود:

۴-۱- هستی‌شناسی

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای بینش توحیدی باید زیربنا و قاعده اساسی تمام طرح‌ها، برنامه‌ها و افکار عملی و زندگی ساز در اسلام باشد. ایشان نگرش توحیدی را دارای نقش سازنده در زندگی انسان‌ها می‌دانند (مهاجرنیا، ۱۳۸۹: ۹۳). در واقع، توحید نوعی طرز فکر است که در بنای جامعه و اداره آن نقش اساسی دارد: «توحید هم جزو جهان‌بینی اسلام است، هم جزو ایدئولوژی سازنده زندگی ساز اسلام است» (محمّدی و نادری، ۱۳۹۷: ۶۳).

۴-۲- معرفت‌شناسی

امام خامنه‌ای (مدظله)، تفکرات غربی‌ها را تفکراتی مبتنی بر معرفت‌شناسی مادی و غیر الهی معرفی می‌کنند و بر غلط بودن هر دستگاه علمی و فکری که بر پایه معرفت مادی و اعتقاد مادی باشد، تأکید دارند. ایشان معتقدند باید با اعتقاد به وجود خدا، اعتقاد به قدرت خدا، حضور الهی و ربوبیت الهی به حقایق آفرینش نگاه کرد و بایستی با نگاه معرفت‌شناسی الهی به حقایق پی برد (بیانات ۱۳۹۳/۰۱/۳۰).

۴-۲- انسان‌شناسی

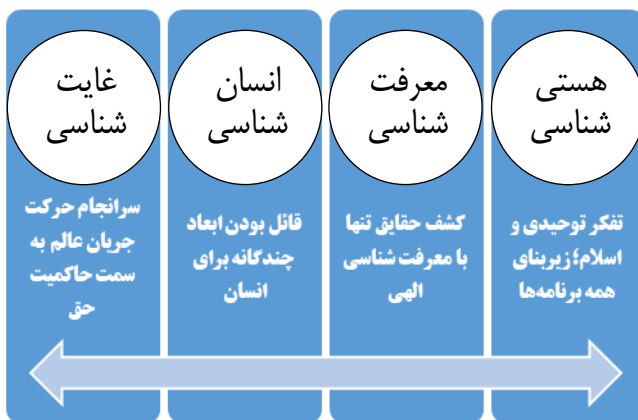
رابطه معناداری میان بنیادهای انسان‌شناختی با اندیشه سیاسی امام خامنه‌ای (مدظله) وجود دارد. امام خامنه‌ای (مدظله) بر اساس آموزه‌های اسلامی جایگاه ویژه‌ای برای انسان قائل است و ابعاد چندگانه‌ای برای انسان در نظر می‌گیرد: «انسان محدود در جسم نیست؛ محدود در زندگی چندروزه دنیا نیست؛ محدود در معنویات هم فقط نیست؛ محدود در یک قطعه شخصی از تاریخ هم نیست؛ انسان همیشه در همه حال انسان است و ابعاد وجودی انسان، ابعاد لایتنهای است و ناشناخته است» (بیانات ۱۳۷۷/۰۸/۲۶). ایشان در قوام شخصیت انسانی علاوه بر تأثیر عوامل و عناصر خارجی و

ظاهری برای مقومات دیگری مانند افکار و جهان‌بینی در تشکیل شخصیت او منشأ اثر فراوان قائل هستند (بیانات ۰۳/۱۸ ۱۳۶۸). بر اساس این دیدگاه، اسلام درصدد ساختن یک انسان کامل می‌باشد و از این رو، شناخت انسان کامل یا نمونه اسلامی برای آحاد مسلمان به منظور الگوپذیری و تأسی پذیری واجب است (محمدی و نادری، ۱۳۹۷: ۶۳).

در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله)، «انسان»، دارای تعریفی مشخص و چارچوبی معین و دارای تکالیفی فردی و البته اجتماعی است که مؤلفه‌ها و زوایای گوناگون و تعریف‌شده‌ای دارد. چنین نگاهی به انسان، در کنار مبانی هستی‌شناسانه‌ای که در این اندیشه دیده می‌شود، نقش دو تکیه‌گاه و زیربنا را بازی می‌کنند. این زیربنا، موجد یک منظومه اندیشه‌ای است که از مفاهیم سیاسی مختلفی تشکیل شده است که هر کدام، در این منظومه فکری معنای خود را باز می‌یابند.

۳-۴- غایت‌شناسی

امام خامنه‌ای (مدظله) طبق بینش اسلامی، سرانجام تاریخ را مثبت و جریان عالم را به‌طور قطع به سمت حاکمیت حق و به سمت صلاح و حکومت صالحان عنوان می‌کنند (بیانات ۰۹/۱۵ ۱۳۷۹). همچنین تداوم حیات بعد از مرگ را یکی از نقطه‌های اصلی و اساسی در جهان‌بینی اسلامی می‌خوانند. در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) این قاعده که «در اسلام زندگی با مردن تمام نمی‌شود» در تنظیم روابط زندگی و در تنظیم پایه‌های حکومت اسلامی و همچنین اداره جامعه و اداره عالم مؤثر است (محمدی و نادری، ۱۳۹۷: ۶۳).

شکل ۲- بنیان‌های تفکر سیاسی امام خامنه‌ای (مدظله)

۵- نظام سازی و نظریه فرایند در منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله)

«فرایند تحقق اهداف اسلامی» عنوان نظریه‌ای است که رهبر معظم انقلاب برای تبیین مراحل راهبردی که باید تا تحقق اهداف اسلام طی شود اظهار نموده‌اند. این نظریه، بازتولید دکترین انتظار برای دوره کنونی نهضت انتظار است. ایشان با توجه به شرایط و موقعیت نهضت انتظار در این برهه از تاریخ، برای رسیدن به آرمان دکترین انتظار و اهداف اسلامی، پنج گام ترسیم نموده‌اند که گام نخست آن انقلاب اسلامی، یعنی برداشتن مانع بزرگ پیش روی نهضت و حکومت طاغوتی شاهنشاهی بود. این گام مبتنی بر ارزش‌های مقدسی بود که از دین سرچشمه گرفته است.

گام دوم، طراحی سیستم کلان حکومت بر مبنای اندیشه دین و مبانی تفکر ولایت بود. در این طراحی که تبلور آن در قانون اساسی است، اهداف، ارکان و روابط قوا و نحوه جریان حاکمیت و جایگاه ملت در این نظام مشخص شده است.

گام سوم در این فرایند، ساختن رکن قدرت نظام و بازوی اجرایی آن است که شاید سخت‌ترین و ظریف‌ترین مرحله این فرایند است و از همه بیشتر نیاز به بررسی و تبیین دارد.

گام چهارم که مترتب بر مرحله پیشین است، مرحله ساختن نظامی انقلابی و به تبع آن کشوری نمونه و الگو بر مبنای اصول اسلامی و مبانی دکترین انتظار است. این مرحله که در حقیقت بازتولید تمدن اسلامی در شرایط نوین جهانی است، نیازمند اقتدار دولت اسلامی و تلاش همه‌جانبه ملت است. بعد ساخت‌افزایی این مرحله شامل زمینه‌های علمی، فناوری، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است و بعد مهم‌تر آن که بعد نرم‌افزاری تمدن نوین اسلامی است، مربوط به ارزش‌های متعالی اسلامی و انسانی و پیاده کردن آن در زندگی مردم و کارگزاران دولت اسلامی است که از آن به «سبک زندگی» تعبیر می‌شود. مهم‌ترین امتیاز دکترین انتظار و نظریه فرایند در برابر نظریه‌های مطرح کنونی در جهان، همین بعد است.

۶- ارکان حکمرانی در نظام انقلابی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)

برای بررسی اصول حکمرانی در نظام انقلابی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) باید ابتدا این نکته را روشن ساخت در مورد شکل و نوع حکومت در نظام انقلابی ایشان چه عقیده‌ای دارند. آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند: «حکومت اسلامی و ولایت‌فقیه‌ی که امام (ره) آوردند، به همان معنای حکومت

اسلامی است؛ یعنی حکومت اسلام، حکومت دین و حکومت شریعت، به همین معنا فهمیده شود.^۱ لذا با توجه به این موضوع ارکان نظام انقلابی را می‌توان به سه رکن اصلی تقسیم نمود. رکن اول زمامدار است که تحت عنوان «ولی فقیه» شناخته می‌شود. رکن دوم کارگزاران هستند که به نحوی از انحاء به حکومت متصل شده و وظیفه‌ای را بر عهده‌دارند و کلیه اشخاص حقیقی و نهادهای انتخابی و انتصابی را شامل می‌شوند. در نظریه نظام انقلابی رکن سوم نیز به «مردم» اختصاص داده شده است.

۶-۱- شاخص‌های «ولی فقیه» به‌عنوان حکمران نظام انقلابی

در مبانی نظریه «نظام انقلابی» اسلام، به‌عنوان برنامه جامع هدایت انسان قلمداد می‌شود. بعد از حضرت محمد (ص)، هدایت و رهبری مردم و جامعه اسلامی به عهده امامان معصوم بوده و در زمان غیبت امام عصر (عج) این مسئولیت بر عهده فقهای عادل و باتقواست که از بینش سیاسی و اجتماعی بالایی برخوردار هستند. (جاویدی، ۱۳۹۲: ۶۴). امام خامنه‌ای (مدظله)، برای رهبر و حاکم جامعه اسلامی، سه شاخص فقاقت، عدالت و تقوا و توانایی مدیریت و داشتن بینش صحیح سیاسی و اجتماعی را در نظر گرفته‌اند. شاخص فقاقت ولی فقیه سبب آگاهی او از قوانین و احکام الهی برای اداره امور جامعه و حکومت می‌شود و نیز وی می‌تواند با آگاهی از فقه، حافظ دین و شریعت اسلام باشد. شاخص عدالت و تقوا، سبب دوری ولی فقیه از ظلم و ستم به مردم می‌شود و نیز باعث شجاعت وی در برابر دشمنان می‌شود. (لک زایی، ۱۳۸۶: ۴۶) شاخص توان مدیریتی ولی فقیه، سبب تشخیص صحیح و به‌موقع منافع و مصالح جامعه و حکومت می‌شود که با تصمیم‌گیری و اقدامات لازم می‌تواند مصالح کشور و ملت را به بهترین وجه تأمین کند. به نظر این بزرگواران، اگر حاکم و زمامدار حکومت اسلامی، هر یک از این شاخص‌ها را نداشته باشد، صلاحیت و بالاتر از آن، مشروعیت حکومت کردن بر مسلمانان را ندارد، حتی اگر همه مردم یا اکثریت آن‌ها رأی به روی کار آمدن وی دهند و رهبری و زمامداری او را بپذیرند. (جاویدی، ۱۳۹۲: ۶۹). دلیل این امر آن است که

^۱ بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای هیئت‌علمی کنگره امام خمینی (ره)، ۱۳۸۷/۱۱/۰۴؛ به نقل از سیدی حدیث ولایت (مجموعه رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی، امام خامنه‌ای (مدظله))، ویرایش ۲، تهران، مؤسسه پژوهشی و فرهنگی انقلاب اسلامی، حفظ و نشر آثار امام خامنه‌ای (مدظله).

نبود هرکدام از این شاخص‌ها و یا ضعف داشتن حاکم در هر یک از آنها، باعث می‌شود که حاکم نتواند منفعت و مصلحت جامعه و مسلمانان را تشخیص دهد و بر اساس آن حکم کند و نیز نمی‌تواند حافظ دین خدا و اجرای درست آن در جامعه باشد و حتی ممکن است به مرور زمان، جامعه و حکومت اسلامی را به تباهی، فساد و عقب‌ماندگی بکشانند.

۶-۲- شاخص‌های «کارگزاران» نظام انقلابی

امام خامنه‌ای (مدظله) برای کارگزاران نظام انقلابی دودسته شاخص در نظر گرفته‌اند. شاخص‌های دسته اول مربوط به ویژگی‌های شخصی و اجتماعی مدیر و مسئول به‌عنوان یک فرد، سوای از پست و مقام اوست و دسته دوم نیز مربوط به شاخص‌های مطلوب نهادهای کارگزار حکومت اسلامی است. این امر نشان می‌دهد که امام خامنه‌ای (مدظله) برای انقلابی شدن و انقلابی عمل کردن و انقلابی ماندن نظام سیاسی فقط به نتیجه عملکرد نهادهای کارگزار توجه نکرده‌اند؛ بلکه وضعیت شخصی و حال روحی و روانی مدیران آنان را نیز در نظر گرفته‌اند، زیرا بر این اعتقادند که افراد تا خود به تعالی و پیشرفت اخلاقی و فردی نرسیده باشند، نمی‌توانند کارهایی را برای پیشرفت و ترقی مجموعه تحت نظرشان انجام دهند.

از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله)، شاخصه‌ای شخصی و اجتماعی مسئولان و کارگزاران در نظام انقلابی عبارت است از: تزکیه نفس، تقوا و ایمان؛ خودباوری و اعتمادبه‌نفس؛ صبر و استقامت، انتقادپذیری؛ خدمتگزار مردم بودن؛ ساده‌زیستی و پرهیز از تجملات و مردمی بودن. رعایت این شاخص‌ها و مزین شدن به آنها سبب می‌شود که فرد مسئول خودخواه و مغرور نشود و مرتکب طغیان، فساد، خلاف و معصیت نشود، از عهده مشکلات و سختی‌ها برآید و همیشه خدا را در نظر داشته باشد؛ در این صورت، چنین مسئول مذهبی، منافع و مصالح کشور اسلامی و مردم مسلمان را حفظ خواهد کرد و اقدامی برخلاف آن نمی‌کند.

همچنین بنا به نظر این ایشان، نهادهای کارگزار حکومت اسلامی نیز باید شاخص‌هایی را داشته باشند که عبارت‌اند از: پاسخگویی، شفافیت؛ مبارزه با فساد؛ رعایت عدالت اجتماعی، فقرزدایی؛ حفظ وحدت. در صورتی که کارگزاران خود و زیرمجموعه تحت نظر خود را مکلف بدانند که این شاخص‌ها را رعایت کنند؛ هم سبب آرامش قلبی و آسودگی وجدان برای خودشان می‌شوند؛ هم باعث حل شدن مشکلات مردم، پیروزی در برابر دشمنان و ناامید شدن آنها و نیز ایجاد تحول همه‌جانبه و عزت و پیشرفت نظام انقلابی می‌شوند؛ هم پشتیبانی و اعتماد مردم را به دست می‌آورند

و بالاتر از همه رضایت خدای متعال را کسب خواهند کرد.

۳-۶- شاخص‌های «مردم» در نظام انقلابی

مردم در نظام سیاسی دینی نقش مهم و بااهمیتی دارند (فیرحی، ۱۳۹۵: ۸۹) و در واقع، حیات یک نظام سیاسی الهی و مشروعیت و مقبولیت آن، وابسته به مردم و پذیرش و حمایت آنان از نظام است. آینده و پیشرفته بودن چنین نظامی نیز در گرو ضلع سومش، یعنی مردم است. امام خامنه‌ای (مدظله)، به‌عنوان رهبر نظام، چهار شاخص اصلی، یعنی آگاهی، مشارکت، نظارت و همگامی را برای مردم برشمرده‌اند. شاخص آگاهی از بقیه شاخص‌ها مهم‌تر و اولی‌تر است؛ چرا که اگر مردمی آگاه، هوشیار و بیدار باشند، موقعیت‌های حساس را خواهند شناخت و به‌موقع و بجا در صحنه‌های گوناگون حضور می‌یابند و دست دشمنان را از کشور کوتاه می‌کنند. از طرف دیگر، این آگاهی آنان سبب وحدت بیشترشان می‌شود و می‌دانند که همراهی با دولت و نظام سیاسی به نفع خودشان است و سبب حفظ نظام و امنیت بیشترشان می‌شود. همچنین با هوشیاری و بصیرت، مسئولان و کارگزاران نظام را زیر نظر می‌گیرند تا اگر خلافتی از آن‌ها سر زد که مخالف اسلام یا مصالح و منافع ملی بود، به او تذکر دهند و به‌موقع جلوی او را بگیرند. از این‌رو، به امام خامنه‌ای (مدظله)، نظام سیاسی‌ای که مردمش چنین شاخص‌هایی داشته باشند و بر خود رعایت آن‌ها را واجب بدانند، حتماً سربلند، باعزت، با آبرو و پیشرفته خواهد بود و افق و آینده‌ای روشن در انتظارش است.

۷- وظایف نظام انقلابی

۷-۱- وظایف تربیتی

از بیانات مقام معظم رهبری چنین استنباط می‌شود که حکومت‌ها و در ذیل آن دولت اسلامی نباید نسبت به تربیت معنوی افراد تحت حاکمیتشان بی تفاوت باشند. در نگاه ایشان حکومت همچون خانواده است که در زمینه معنویت و رشد فضیلت‌های اخلاقی اعضای خود مسئولیت‌هایی دارد (بیانات ۱۳۸۱/۱۱/۱۵). و در این زمینه مسئولان را به برنامه‌ریزی برای رشد اخلاقیات جوانان رهنمون کرده و خطاب به مسئولان می‌فرماید: «به جوانان ما مناعت طبع و عفت اخلاقی و اطمینان به نفس و اعتماد به خود و صداقت و شجاعت بیاموزید؛ در آن‌ها اراده پولادین و انضباط اجتماعی و وجدان کاری به وجود آورید؛ بعد هم برایشان برنامه‌ریزی کنید. این کارها شدنی است» (بیانات ۱۲/ ۱۳۸۰/ ۰۲). ایشان در پاسخ به شبهه‌ای که آیا دولت وظیفه‌ای در رساندن مردم به بهشت دارد

به‌صراحت نظر مثبت می‌دهند و تفاوت حاکم اسلامی را با دیگر حکام در همین مسئله می‌دانند که حاکم اسلامی می‌خواهد کاری کند که مردم به بهشت و سعادت حقیقی و آخروی برسند. و با توجه به فطری بودن تمایل انسان‌ها به سعادت، دولت اسلامی را موظف می‌دانند که در این راستا، روند امور را تسهیل کند. البته این هدایت نباید ملازم با فشار و تحمیل باشد و این وظیفه ریشه در سیره امیرالمؤمنین (ع) دارد (بیانات ۲۳/۰۲/۱۳۹۳).

۷-۲- وظایف اقتصادی

در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) وظایف اقتصادی دولت و پرداختن به امور اقتصادی مردم از اوجب واجبات حکومت‌هاست که باید مورد اهتمام قرار گیرد (بیانات ۲۸/۰۲/۱۳۸۰). امام خامنه‌ای (مدظله) تأکید دارند که باید اصول اقتصادی مدنظر امام (ره) استخراج و عملیاتی شوند. ایشان برخی از اصول واضح در فرمایشات امام (ره) را استقلال در اقتصاد ملی، تکیه به خودکفائی، عدالت اقتصادی در تولید و توزیع، دفاع از طبقات محروم، مقابله با فرهنگ ظالمانه سرمایه‌داری و احترام به مالکیت، احترام به سرمایه، احترام به کار، هضم نشدن در اقتصاد جهانی برمی‌شمارند (بیانات ۱۴/۰۳/۱۳۹۲). همچنین در راستای این اصول، دولت را به ایجاد اشتغال، مبارزه با فساد و باز کردن گره‌های امور معیشت مردم و رونق دادن به اقتصاد کشور ملزم کرده‌اند (بیانات ۱۱/۰۲/۱۳۸۱). در سال‌های اخیر با توجه به اهمیت مسائل اقتصادی و چالش‌هایی که جمهوری اسلامی با آن‌ها روبرو بوده است، رهبر معظم انقلاب بر اقتصاد مقاومتی به‌عنوان یک تکلیف تأکید کرده‌اند. ایشان ستون فقرات اقتصاد مقاومتی را تقویت تولید داخلی بیان می‌کنند (بیانات ۰۹/۰۲/۱۳۹۴). نگاه به ظرفیت‌های درونی کشور اعم از امکانات انسانی، طبیعی، امکانات جغرافیایی و موقعیت منطقه‌ای (بیانات ۱۲/۰۸/۱۳۹۲) و همچنین کاهش وابستگی به نفت و جایگزینی آن با فعالیت‌های اقتصادی درآمذزای دیگر همچون صنایع دانش‌بنیان را پیشنهاد می‌کنند (بیانات ۰۳/۰۵/۱۳۹۱) توجه به بخش خصوصی و جایگاه مردم در اقتصاد، جدی گرفتن معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری کشور به بخش خصوصی، شفاف‌سازی اطلاعات (بیانات ۲۶/۰۵/۱۳۹۰)، انضباط اقتصادی، اصلاح قوانین، ثبات، شفافیت و انسجام آن‌ها را از عوامل رونق اقتصادی بیان می‌کنند (بیانات ۲۹/۰۳/۱۳۸۵).

۷-۳- وظایف فرهنگی

در اندیشه مقام معظم رهبری دولت اسلامی علاوه بر وظایف فوق‌الذکر، وظایف فرهنگی را نیز بر عهده دارد. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «آیا ما به‌عنوان دولت اسلامی می‌توانیم هدایت فرهنگی

جامعه خودمان را رها کنیم؟ قطعاً نه، جزو وظائف ماست» (بیانات ۱۳۸۷/۰۶/۱۶). و در این راستا صداوسیما، وزارت ارشاد، وزارت علوم و وزارت آموزش و پرورش را دستگاه‌های خدماتی هدایتی حکومت قلمداد می‌کنند که باید از ابزارهای هدایت بهره بگیرند تا مردم متدین بار بیابند و به مبانی دینی معتقد بشوند (بیانات ۱۳۸۷/۰۶/۱۶) در واقع وظیفه دولت در این امر را بسترسازی لازم برای سربان و جریان اندیشه درست و اخلاق فاضله در کشور می‌دانند (بیانات ۱۳۸۶/۰۴/۰۹). ایشان در جای دیگری در رابطه به وظیفه سنگین مسئولان در امور فرهنگی می‌فرمایند: «نظام اسلامی نمی‌تواند نسبت به فرهنگ و اخلاق مردم خود بی‌تفاوت باشد... نظام اسلامی از آنچه مردم را منحرف و گمراه می‌کند، رنج می‌برد. این روش پیامبر گرامی است و نظام اسلامی همان روش را باید داشته باشد... دستگاه‌های ما، بخصوص دستگاه‌های فرهنگی، وظیفه سنگین‌تری دارند» (بیانات ۱۳۸۱/۱۲/۰۶). ایشان باز کردن بندهای اختاپوس فرهنگی تحمیل شده به وسیله غرب از دست و پای جامعه را جزو کارکردهای اصلی دولت اسلامی می‌دانند (بیانات ۱۳۸۵/۰۳/۲۹).

۷-۴- وظایف سیاسی

اهتمام دولت اسلامی به حقوق سیاسی مردم و تلاش برای ایفای حقوق شهروند از جمله وظایف سیاسی می‌باشد. در عرصه سیاست خارجی، اصل مورد تأکید مقام معظم رهبری که دولت اسلامی باید به آن پایبند باشد اصل «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ وَرُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» است. در واقع این اصل ریشه در تفکر امام خمینی (ره) دارد (امام خمینی، ۱۳۷۸: ج ۱۲، ص ۳۶۵) و از قرآن و سنت نبوی گرفته شده است. طبق این اصل دولت اسلامی با دشمنان و استکبار سرآشتی نداشته و با برادران مسلمان بنای بر دوستی و برادری دارد. و پابندی نظام جمهوری اسلامی به دفاع از مظلوم صرف نظر از دین و آیین او، از جمله دفاع از جبهه مقاومت شیعه در لبنان و همچنین حمایت از مقاومت فلسطینیان سنی را خاطر نشان می‌کند (بیانات ۱۳۹۴/۰۵/۲۶) تا جایی که حمایت از انتفاضه فلسطین و مبارزه با صهیونیسم را از ارکان اصلی سیاست‌های راهبردی جمهوری اسلامی ایران برمی‌شمارند (بیانات ۱۳۸۰/۰۲/۰۴) به نظر ایشان مبارزه با سلطه یکی از وظایف دولت اسلامی است (بیانات ۰۶/۰۸/۱۳۸۴).

۷-۵- وظایف امنیتی

امنیت در همه حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی از نیازهای اساسی است زیرا وجود آن باعث استحکام و استمرار جامعه می‌شود. در دیدگاه مقام معظم رهبری برقراری امنیت در همه ابعاد آن بر عهده

دولت اسلامی است: «امنیت اخلاقی، امنیت اجتماعی جزو وظایف ما است؛ جزو وظایف جمهوری اسلامی است؛ نمی‌توانیم این‌ها را رها کنیم» (بیانات ۱۳۹۴/۰۲/۰۶). اگرچه میزان امنیت امری نسبی است؛ اما به باور ایشان مردم باید امنیت جان، مال، فرزندان، ناموس و امنیت در فکر، عقیده، سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی‌شان را احساس کنند (بیانات ۱۳۸۰/۰۲/۲۸).

۶-۷- وظایف اجتماعی

از آنجاکه وظایف اجتماعی گستره وسیع و مباحث فروانی را در برمی‌گیرد، وظایف اجتماعی دولت اسلامی از نظر امام خامنه‌ای (مدظله) را می‌توان چنین بیان کرد: گسترش علم، دانایی و آزاداندیشی (بیانات ۱۳۸۴/۰۶/۰۸)، نهادینه کردن عدالت اجتماعی، طرف‌داری از محرومان و دوری از خوی اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی (بیانات ۱۳۹۴/۰۳/۱۴)، صرفه‌جویی و جلوگیری از اسراف در سطح ملی و پرهیز جدی از مصرف بی‌رویه مانند انجام سفرهای بیهوده و تجمعات اداره‌ها (بیانات ۱۳۸۷/۰۱/۰۱)، پرهیز از هزینه کردن اعتبارات و پول‌های کشور در جاهای غیر لازم و تشریفاتی (بیانات ۱۳۸۱/۰۲/۱۱)، سوق دادن مردم به سمت قناعت، اکفا و به‌اندازه‌ی لازم مصرف کردن و اجتناب از دعوت به زیاده‌روی و اسراف (بیانات ۱۳۸۱/۰۹/۱۵)، توجه جدی به مسئله آب‌وهوا، نگاه به مسئله غبار و دود، نگاه به مسئله هوا و آب سالم، نگاه به محیط‌زیست سالم، نگاه به مسئله جنگل‌ها و گنجاندن آن‌ها در متن برنامه‌ها (بیانات ۱۳۸۹/۱۲/۱۷)، ترویج ورزش همگانی (بیانات ۱۳۹۳/۱۱/۰۱)، رسیدگی به امور بازنشستگان (بیانات ۱۳۷۶/۰۴/۲۵).

۸- فرایند اعتبارسنجی شاخص‌ها در پانل دلفی

اعتبارسنجی شاخص‌های احصاء شده در پانل دلفی در چهار مرحله انجام شد: مرحله اول: در مرحله اول مسأله و مشکل تعریف گردید و ویژگی‌های اعضای شرکت‌کننده در پانل دلفی مشخص شد. بر این اساس روشن شد که مسأله موجود یافتن یک اجماع واحد کارشناسی شده برای تأیید و یا رد محورها و اصول احصاء شده «نظام انقلابی» است. روش دلفی با همکاری افرادی صورت می‌گیرد که در موضوع پژوهش موردنظر دارای دانش و تخصص باشند. بنابراین اعضای که باید در پانل دلفی جای می‌گرفتند می‌بایست به‌گونه‌ای انتخاب می‌شدند که مفهوم و ابعاد انقلاب اسلامی و حکمرانی اسلامی را بشناسند. این افراد به‌عنوان اعضای پانل دلفی شناخته می‌شوند. پرواضح است که انتخاب اعضای مناسب برای پانل دلفی از مهم‌ترین مراحل این روش می‌باشد، چرا

که اعتبار نتایج کار بستگی زیادی به شایستگی و دانش این افراد دارد. (استوری، ۲۰۰۱ و پاول، ۲۰۰۳). بعد از تعریف مسأله و تعیین ویژگی‌های اعضای شرکت کننده، تعداد ۱۵ نفر از افراد با ویژگی‌های لازم، به‌عنوان نامزدهای شرکت در پانل دلفی شناسایی و از آنان دعوت به عمل آمد تا در جلسات پانل‌های دلفی شرکت کرده و نظر مستقل خود را در پاسخ به پرسش‌های باز در خصوص پیشنهاد نظریه‌های مناسب برای استفاده در این تحقیق که به همین منظور در اختیار آنان قرار گرفته است ارائه نمایند.

مرحله دوم: مرحله دوم روش دلفی به تولید ایده در زمینه مسأله پژوهش اختصاص دارد. (علیدوستی، ۱۳۸۵: ۱۲). در این مرحله اعضا پیشنهاد خود را درباره اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله)، انقلاب اسلامی، تجربیات چهل ساله و ... ارائه نمودند. محقق با تلفیق محورهای شاخصه‌های احصایی خود و پیشنهادات کارشناسان و بررسی و پالایش نهایی آن‌ها مجموعاً ۵ محور و ۳۵ شاخصه را در لیستی مشخص نمود و سپس همه‌ی آن‌ها را در قالب پرسشنامه‌ای با ۴۰ عنوان تنظیم و در اختیار اعضا قرار داد تا نظر پانل دلفی را در مورد آن‌ها ارزیابی نماید.

مرحله سوم: در مرحله سوم اعضا میزان اهمیت نظریات مطرح شده را مشخص و مهم‌ترین آن‌ها را انتخاب می‌نمایند. سؤالات چهل‌گانه پرسش‌نامه در مرحله دوم به‌گونه‌ای طراحی گردیده بود که در تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها بتوان نظر اعضا را در مورد مهم‌ترین محورهای شاخصه‌ها سنجید. پس از جمع‌آوری پرسشنامه و تحلیل آن، محقق ۳ مورد از مهم‌ترین محورهای پیشنهادی ارائه‌شده از طرف پانل دلفی را مشخص کرده و ۲ عنوان دیگر را حذف کرد. همچنین از بین شاخصه‌ها نیز ۲۵ شاخصه را مشخص و ۱۰ شاخصه دیگر را حذف نمود. بر این اساس تعداد نظریات به میزانی کاهش یافت که کار با آن‌ها بهتر قابل انجام باشد. در حقیقت مرحله سوم روش دلفی که به‌منظور کاهش عوامل به تعداد قابل قبول برای ادامه کار انجام می‌شود، در پژوهش حاضر نیز به همین شیوه اعمال گردید.

مرحله چهارم: مرحله چهارم روش دلفی تلاش برای دستیابی به‌اتفاق نظر درباره انتخاب نهایی اصول و شاخصه‌های منتخب از طریق ضریب هماهنگی کندال می‌باشد. بر اساس نتایج مرحله سوم پرسشنامه جدیدی تنظیم شده و یک‌بار دیگر در اختیار اعضا قرار گرفت تا میزان اهمیت هر یک از ۳ محور و ۲۵ شاخصه نهایی مشخص گردد. در این مرحله که مرحله چهارم (آخر) می‌باشد، هر یک از اعضا در جریان نظر گروه و نظر پیشین خود قرار گرفت و در میزان اهمیت عوامل مطرح شده از طرف خود و گروه تجدیدنظر نمود. تجدیدنظر گروه و تکرار مراحل ۳ و ۴ تا آنجا ادامه یافت که

پانل دلفی به یک اتفاق نظر مبنی بر شناسایی ۳ محور مسائل حاکمیتی، محور مسائل اجرایی، تقنینی و قضایی و محور مسائل مردمی و همچنین ۱۹ شاخصه مرتبط با این سه محور رسید.

محورها	شاخص‌ها	کندال اول	کندال دوم	کندال سوم
محور مسائل حاکمیتی	شاخص اسلامیت و جمهوریت نظام	۰.۷۹	۰.۷۹	۰.۸۷
	شاخص رهبری ولایت مطلقه فقیه	۰.۶۸	۰.۷۲	۰.۷۹
	شاخص امنیت و منافع ملی	دورم دوم	۰.۸۴	۰.۸۱
	شاخص استقلال، نفی سلطه و استکبارستیزی	۰.۷۲	۰.۷۶	۰.۸۳
	شاخص رسالت جهانی و حمایت از حق طلبی	دور سوم	دور سوم	۰.۶۹
محور مسائل اجرایی، تقنینی و قضایی	شاخص رعایت مصالح و منافع عمومی	۰.۶۵	۰.۶۹	۰.۷۳
	شاخص فقر زدایی و توجه به عدالت اجتماعی	۰.۸۴	۰.۸۹	۰.۹۵
	شاخص خدمتگزاری، مسئولیت پذیری و پاسخگویی	دورم سوم	دور سوم	۰.۹۲
	شاخص شفافیت و اطلاع رسانی	دورم دوم	۰.۸۳	۰.۸۶
	شاخص حاکمیت قانون	۰.۸۱	۰.۸۵	۰.۸۹
	شاخص نظارت و فسادزدایی	دورم دوم	۰.۷۷	۰.۹۳
	شاخص وحدت، هماهنگی و هم افزایی نهادها	۰.۷۴	۰.۸۱	۰.۸۹
	شاخص مسئولیت تربیتی و علمی	دورم سوم	دور سوم	۰.۷۷
	شاخص آگاهی افزایی فردی و اجتماعی	۰.۶۷	۰.۷۵	۰.۷۸
محور مسائل مردمی	شاخص انسجام و اتحاد ملی	۰.۷۳	۰.۷۹	۰.۸۶
	شاخص مشارکت عمومی	۰.۶۷	۰.۶۹	۰.۷۵
	شاخص مطالبه گری و عدالتخواهی (امر به معروف)	دورم دوم	۰.۹۱	۰.۹۵
	شاخص نظارت همگانی (نهی از منکر)	۰.۷۹	۰.۸۵	۰.۹۲
	شاخص همگامی، جهاد و شهادت طلبی	دورم دوم	۰.۸۴	۰.۸۹

۹- نتیجه گیری

در این پژوهش محقق با استفاده از رویکرد هرمنوتیک زمینه گرا و قصدگرای کوئنتین اسکینر ضمن مشخص نمودن زمینه‌های فکری و مبادی هستی شناسانه و انسان شناسانه تفکرات امام خامنه‌ای (مدظله)، با عنایت به سه مؤلفه ی نیات، زمینه ی اجتماعی و زمینه زبانی مؤلف، اقدام به شناسایی و احصاء محورها و اصول «نظام انقلابی» کرده و برای اعتباربخشی و تأیید این محورها و اصول، با استفاده از روش دلفی به سراغ نظرات کارشناسی رفت.

هرچند صراحتاً در فرمایشات معظم له محورها و شاخص‌هایی برای نظام انقلابی ذکر نشده است اما با توجه به نیات و مبانی اندیشه‌ای و همچنین بنیان‌های فکری ایشان که در این مقاله بررسی شد، می‌توان محورهای سه‌گانه و شاخص‌های نوزده‌گانه‌ای را برای نظام انقلابی متصور شد.

محور اول نظام انقلابی را با توجه به اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله) می‌توان به محور مسائل حاکمیتی اختصاص داد. در این محور نظام انقلابی باید واجد شاخصه‌هایی اصلی و جدایی ناپذیر باشد که نظیر اسلامیت و جمهوریت نظام، شاخص رهبری ولایت مطلقه فقیه، شاخص امنیت و منافع ملی، شاخص استقلال، نفی سلطه و استکبارستیزی و شاخص رسالت جهانی و حمایت از حق طلبی باشد.

محور دوم نظام انقلابی محور مسائل اجرایی، تقنینی و قضایی است. در این محور نظام انقلابی باید واجد شاخص‌های رعایت مصالح و منافع عمومی، شاخص فقرزدایی و توجه به عدالت اجتماعی، شاخص خدمتگزاری، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شاخص شفافیت و اطلاع‌رسانی، شاخص حاکمیت قانون، شاخص نظارت و فسادزدایی، شاخص وحدت، هماهنگی و هم‌افزایی نهادها و همچنین شاخص مسئولیت تربیتی و علمی باشد.

در محور سوم نیز که به محور مسائل مردمی نام‌گذاری شده نظام انقلابی بایستی شاخص‌های آگاهی‌افزایی فردی و اجتماعی، شاخص انسجام و اتحاد ملی، شاخص مشارکت عمومی، شاخص مطالبه‌گری و عدالت‌خواهی (امر به معروف)، شاخص نظارت همگانی (نهی از منکر) و همچنین شاخص جهاد و شهادت‌طلبی را دارا باشد.

کتابنامه:

۱. آبراهامیان، یرواند، (۱۳۸۶)، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
۲. امینی، سیدجواد، مبینی، سیدمحمد، (۱۳۹۸)، تبیین مفهوم راهبردی نظریه نظام انقلابی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه پژوهش‌های انقلابی، دوره ۸، شماره ۳۰.
۳. ایمانپور، عباس (۱۳۸۷)، انقلاب اسلامی چالشی بر نظریه‌های انقلاب، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۴. پناهی، محمدحسین (۱۳۸۹)، نظریه‌های انقلاب: وقوع، فرآیند و پیامدها، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی.
۵. جاویدی، رقیه، (۱۳۹۲)، شاخص‌های حاکم و زمامدار در نظام سیاسی پیشرفته از دیدگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه فرهنگ پژوهش، شماره ۱۶.
۶. چالزوست چرچمن (۱۳۶۹)، نظریه سیستمها، ترجمه رشید اصلانی، تهران: نشر مرکز مدیریت دولتی. جمشیدی، مهدی (۱۳۹۰)، بنیادهای اجتماعی وقوع انقلاب اسلامی در نظریه علامه مرتضی مطهری (ره)، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۷. حسینی خامنه‌ای، سید علی، (۱۳۹۰)، انسان ۲۵۰ ساله: بیانات مقام معظم رهبری درباره زندگی سیاسی - مبارزاتی ائمه معصومین، تهران، مؤسسه فرهنگی ایمان جهادی.
۸. _____ (۱۳۶۴)، حکومت در اسلام، ج ۱، دفتر نمایندگی سازمان تبلیغات اسلامی، خطبه سوم، ۱۳۶۲/۳/۲۷
۹. خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۰. فیرحی، داود. (۱۳۹۵). نظام سیاسی و دولت در اسلام. تهران: انتشارات سمت. چاپ سیزدهم.
۱۱. لک زایی، شریف. (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی نظریه‌های ولایت فقیه. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ دوم.
۱۲. محمدی، خدیجه و نادری، مهدی، (۱۳۹۷)، ماهیت و ارکان دولت اسلامی در دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، دوره ۱۲ شماره ۴۲.
۱۳. مطهری، مرتضی، ۱۳۸۸، کلیات علوم اسلامی، ج ۳، قم، صدر.

۱۴. معینی پور، مسعود، (۱۳۹۳)، حج در اندیشه سیاسی اجتماعی مقام معظم رهبری، تهران: مشعر.
۱۵. مهاجر نیا، محسن، (۱۳۹۱)، جامعه آرمانی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، فصلنامه پرسمان، دوره ۳، شماره ۱۲.
۱۶. مهاجر نیا، محسن. (۱۳۹۳). فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله العالی). تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه. چاپ اول.
۱۷. مهاجر نیا، محسن، (۱۳۸۹)، اندیشه سیاسی متفکران اسلامی، ج ۳، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۸. مهاجر نیا، محسن، کریمی خضرا، محمد، (۱۳۹۱)، خاستگاه و مشروعیت نظام سیاسی صالح در اندیشه آیت الله خامنه ای، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، دوره ۹، شماره ۳۱.
۱۹. نرم‌افزار صهبا، مجموعه سخنرانی‌ها، پیام‌ها و نامه‌های مقام معظم رهبری در سالهای ۱۳۵۱ تا خرداد ۱۳۹۶، مؤسسه جهادی، ویرایش ۳.
۲۰. هداوند، مهدی، (۱۳۸۴)، حکمرانی خوب، توسعه و حقوق بشر، فصلنامه حقوق اساسی، دوره ۱، شماره ۴.